

วัฒนธรรมไทย

Thai Culture

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป

ตำรา
รหัส ๐๐๐ ๒๑๑

วัฒนธรรมไทย Thai Culture

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
กองวิชาการ และสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

วัฒนธรรมไทย (Thai Culture)

ผู้แต่ง	: คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
บรรณาธิการ	: ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง	
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต	: รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม, อาจารย์นิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์	
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ	: รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส	
ศิลปะและรูปเล่ม	: นายเกษม แสงนนท์, นางลักษณพสุกานต์ สุขพินิจ	
ออกแบบปก	: นายพิจิตร พรหมลี	
พิสูจน์อักษร	: นายสุชญา ศิริธัญญาร	
พิมพ์ครั้งที่ ๑	: กรกฎาคม ๒๕๕๑	จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๖	: พฤศจิกายน ๒๕๖๑	จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
จำนวนพิมพ์	: ๒,๐๐๐ เล่ม	
ลิขสิทธิ์	: ลิขสิทธิ์เป็นของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น	

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัฒนธรรมไทย .-- พิมพ์ครั้งที่ 6.-- พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

276 หน้า.

1. วัฒนธรรมไทย. I. ชื่อเรื่อง.

306.09593

ISBN 978-616-300-534-2

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผลงานลำดับที่ ๔๕)

เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ (๘๗๗๐), มือถือ ๐๖๑-๓๙๗-๖๑๖๖

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘-๕๕๕

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหาอารยวิชาในวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือและตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานทางวิชาการให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตราและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๑๑ บท มุ่งหมายให้ศึกษาเรียนรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม พัฒนาการวัฒนธรรมไทย เนื้อหาของวัฒนธรรมไทย การแพร่กระจายและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ทูทางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์และการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสร้างสรรค์และการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาอารยวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ ตลอดไป

(พระราชปรีดีติกวี, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศร่วมกับกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคน วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบเอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีทั้งความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า ๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และระบบคลังข้อสอบ ๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่กำหนดให้ศึกษาความหมายและเนื้อหาของวัฒนธรรม พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ประเภทของวัฒนธรรมพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม การอนุรักษ์ การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่าง ๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ จะยังเป็นประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่านตามวัตถุประสงค์ของโครงการ จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำ ตำราเล่มนี้ มีความสำเร็จ สมบูรณ์เป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ คือ รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส ที่ให้ข้อเสนอแนะและให้คำแนะนำ ทำให้ตำราเล่มนี้มีความถูกต้องสมบูรณ์ และขอขอบคุณคณะวิทยาการ คือ รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม และอาจารย์นิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่มีความส่วนร่วมผลิตตำราเล่มนี้ ด้วยวิริยะอุตสาหะ ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา พัฒนางานทางวิชาการ พร้อมทั้งให้ความรู้และคำแนะนำ ปรับเนื้อหา ให้มีความถูกต้องสมบูรณ์จนสำเร็จเป็นรูปเล่ม บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหารายวิชา

วัฒนธรรมไทย

พฤศจิกายน ๒๕๖๑

คำนำสำนักพิมพ์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตหนังสือ ตำรา งานแปล พร้อมทั้งจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา งานแปล ที่มีคุณภาพ และจำหน่ายแจกหนังสือ ตำรา งานแปล อันเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปรัชญา และศาสตร์สมัยใหม่ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์ตระหนักถึงความสำคัญ ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย จึงได้จัดพิมพ์ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” ขึ้น

ตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในเนื้อหา แบ่งเป็น ๑๑ บท โดยกล่าวถึงความรู้พื้นฐาน พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย เนื้อหาของวัฒนธรรม การแพร่กระจายและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ทูนาทางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์และการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของวัฒนธรรมไทยต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย เนื้อหาสาระของแต่ละบท คณาจารย์ผู้แต่งซึ่งสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย ได้อธิบายรายละเอียดไว้เป็นอย่างดี

สำนักพิมพ์ต้องขอขอบพระคุณคณะกรรมการบริหารสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีพระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดีและประธานกรรมการบริหารสำนักพิมพ์ ที่เมตตา มอบต้นฉบับตำราวิชา “วัฒนธรรมไทย” ขอขอบพระคุณคณาจารย์ผู้แต่ง ที่ได้เสียสละเวลาร่วมกัน พัฒนาเนื้อหาวิชาที่สำเร็จ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ ที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเนื้อหาตำราเล่มนี้ด้วยวิริยะอุตสาหะ พุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาพัฒนางานวิชาการด้านวัฒนธรรมไทย ให้มีเนื้อหาสาระที่ถูกต้อง อ่านเข้าใจง่าย จนสำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ และขอขอบคุณ กองวิชาการที่ช่วยเป็นแรงสนับสนุนงานต้นฉบับและบุคลากรให้สำนักพิมพ์สามารถจัดพิมพ์ตำราเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเล่มนี้ จะเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาเล่าเรียนด้านวัฒนธรรมไทย ของนิสิต นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจสืบไป

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พฤษภาคม ๒๕๖๑

**โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๐**

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงานโครงการ</p> <p>ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์ ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ</p> <p>กรรมการ พระครูบวรสิกขการ พระมหาสุทัศน์ ตีสรรวาทී พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส พระมหาชำนาญ มหาชาโน นายสุชญา ศิริธัญญกร พระกิตติพงษ์ สิริวิฑฒโน พระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ พระมหาสาธิต สาธิต นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล พระเทวาร ตตนโชโต พระมหาบุญมา สุตธมโม พระมหาศรี ปญญาสิริ นายธนาชัย บูรณะวัฒนากุล นายคำพันธ์ วงศ์เสน่ห์ นายพีรวัฒน์ ชัยสุข นายรัฐพล เย็นใจมา นายประสิทธิ์ ก่อกระโทก</p> <p>เลขานุการและผู้ช่วย พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส พระสงค์ ขยาภินนโท นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายประเสริฐ คำนวล</p>	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหารายวิชา “วัฒนธรรมไทย”</p> <p>ประธานกรรมการ ผศ.ประพันธ์ กุลวินิจฉัย</p> <p>รองประธานกรรมการ ดร.พูนชัย ปันธิยะ</p> <p>กรรมการ ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง อาจารย์พลวัฒน์ ชุมสุข อาจารย์สมเดช นามเกต อาจารย์นัด จันทร์ช่วง พระใบฎีกาณัฐพนธ์ วิริโย พระบัญชา เขมวีโร ดร. อาจารย์จักรแก้ว นามเมือง อาจารย์วัฒน์ กัลยาณพัฒน์กุล อาจารย์บุญส่ง ธรรมคิวนนท์ อาจารย์เสฐียร ทังทองมะดัน</p> <p>เลขานุการ ผศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา</p> <p>คณะบรรณาธิการ ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ชัชชนะ รุ่งปัจฉิม อาจารย์นิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส</p>
--	---

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คำนำสำนักพิมพ์	(๕)
โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา	(๖)
บทที่ ๑ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม	๓
๑.๓ แนวคิดและที่มาของวัฒนธรรม	๖
๑.๔ องค์ประกอบของวัฒนธรรม	๑๑
๑.๕ ประเภทของวัฒนธรรม	๑๒
๑.๖ ลักษณะของวัฒนธรรม	๑๔
๑.๗ หน้าที่ของวัฒนธรรม	๑๕
สรุปท้ายบท	๑๖
คำถามท้ายบท	๑๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘
บทที่ ๒ พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย	๑๙
๒.๑ ความนำ	๒๐
๒.๒ พัฒนาการวัฒนธรรมไทย	๒๒
๒.๓ วัฒนธรรมไทยสมัยต่าง ๆ	๒๓
๒.๔ วัฒนธรรมร่วมสมัย	๓๖
สรุปท้ายบท	๔๐
คำถามท้ายบท	๔๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๒
บทที่ ๓ เนื้อหาของวัฒนธรรม	๔๓
๓.๑ ความนำ	๔๔
๓.๒ คติธรรม	๔๔
๓.๓ เนติธรรม	๕๐

๓.๔	วัตถุธรรม	๕๗
๓.๕	สหธรรม	๖๐
	สรุปท้ายบท	๖๖
	คำถามท้ายบท	๖๘
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๖๙
บทที่ ๔	การแพร่กระจายและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย	๗๑
๔.๑	ความนำ	๗๒
๔.๒	ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมไทย	๗๔
๔.๓	การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไทย	๘๑
๔.๔	การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย	๘๗
	สรุปท้ายบท	๙๒
	คำถามท้ายบท	๙๓
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๙๔
บทที่ ๕	วัฒนธรรมท้องถิ่น	๙๕
๕.๑	ความนำ	๙๖
๕.๒	วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ	๙๘
๕.๓	วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้	๑๐๔
๕.๔	วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง	๑๑๑
๕.๕	วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๑๖
	สรุปท้ายบท	๑๒๒
	คำถามท้ายบท	๑๒๔
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๕
บทที่ ๖	ทุนทางวัฒนธรรม	๑๒๗
๖.๑	ความนำ	๑๒๘
๖.๒	ความหมายและองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม	๑๒๙
๖.๓	ความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม	๑๓๒
๖.๔	การประเมินสถานการณ์ทุนทางวัฒนธรรม	๑๓๕

(๙)

๖.๕ แนวโน้มและโอกาสพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม	๑๓๙
๖.๖ แนวทางพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม	๑๔๑
สรุปท้ายบท	๑๔๔
คำถามท้ายบท	๑๔๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๔๖
บทที่ ๗ พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย	๑๔๗
๗.๑ ความนำ	๑๔๘
๗.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย	๑๔๙
๗.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมไทย	๑๕๓
๗.๔ พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน	๑๕๖
สรุปท้ายบท	๑๖๔
คำถามท้ายบท	๑๖๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๖๖
บทที่ ๘ การอนุรักษ์และการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย	๑๖๗
๘.๑ ความนำ	๑๖๘
๘.๒ ความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์	๑๗๐
๘.๓ การส่งเสริมวัฒนธรรมไทย	๑๗๔
๘.๔ การปรับปรุงและการเสริมสร้างวัฒนธรรมไทย	๑๗๗
สรุปท้ายบท	๑๘๕
คำถามท้ายบท	๑๘๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘๘
บทที่ ๙ การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย	๑๘๙
๙.๑ ความนำ	๑๙๐
๙.๒ ความหมายของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย	๑๙๐
๙.๓ ความสำคัญของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย	๑๙๑
๙.๔ ความหมายของการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย	๑๙๒
๙.๕ หลักและวิธีการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย	๑๙๙

(๑๐)

๙.๖ ประโยชน์ของการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย	๑๙๙
๙.๗ เทคโนโลยีกับการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย	๒๐๑
สรุปท้ายบท	๒๐๒
คำถามท้ายบท	๒๐๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๐๗
บทที่ ๑๐ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา	๒๐๙
๑๐.๑ ความนำ	๒๑๐
๑๐.๒ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา	๒๑๐
๑๐.๓ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาวิถีชีวิต	๒๑๘
๑๐.๔ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	๒๒๓
๑๐.๕ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาสถาบันทางสังคม	๒๒๘
สรุปท้ายบท	๒๓๓
คำถามท้ายบท	๒๓๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๓๖
บทที่ ๑๑ ผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย	๒๓๗
๑๑.๑ ความนำ	๒๓๘
๑๑.๒ อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออกต่อวัฒนธรรมไทย	๒๓๘
๑๑.๓ ผลกระทบของวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออกต่อวัฒนธรรมไทย	๒๔๒
๑๑.๔ การเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมไทย	๒๕๓
สรุปท้ายบท	๒๖๓
คำถามท้ายบท	๒๖๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๖๕
ภาคผนวก : ประมวลรายวิชาและการแผนสอน	๒๖๗
คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาวิชา “วัฒนธรรมไทย”	๒๗๕

บทที่ ๑

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ผศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความหมายของวัฒนธรรมได้
๒. บอกความสำคัญของวัฒนธรรมได้
๓. อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมได้
๔. อธิบายความเป็นมาทางวัฒนธรรมได้
๕. บอกองค์ประกอบของวัฒนธรรมได้
๖. อธิบายองค์ประกอบของวัฒนธรรมได้
๗. เข้าใจลักษณะหน้าที่ของวัฒนธรรม

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม
- แนวคิดและที่มาของวัฒนธรรม
- องค์ประกอบของวัฒนธรรม
- ประเภทของวัฒนธรรม
- ลักษณะของวัฒนธรรม
- หน้าที่ของวัฒนธรรม

๑.๑ ความนำ

มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง แต่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นๆ เพราะมนุษย์มีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากสัตว์ เช่น รู้จักทำมาหากิน รู้จักสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบการทำมาหากิน และสร้างแบบแผนในการดำเนินชีวิต สิ่งต่างๆ เหล่านี้คือ วัฒนธรรมและเนื่องจากมนุษย์มีวัฒนธรรม จึงทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมสูงกว่าสัตว์ เจริญกว่าสัตว์ชนิดอื่นๆ

วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์พัฒนาขึ้นเหนือสัตว์ทั้งปวง ทำให้มนุษย์มีอำนาจเหนือสัตว์ประเภทอื่นๆ รวมทั้งสามารถควบคุมธรรมชาติได้อย่างดีเยี่ยม องค์ประกอบของมนุษย์ที่ช่วยให้สามารถสร้างวัฒนธรรม ได้แก่ สมองที่ทรงคุณภาพเหนือกว่าสัตว์ทั้งมวลและความได้เปรียบบางอย่างของร่างกาย เช่น มือ นิ้วมือที่เหมาะสมกับการใช้งาน การประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ

วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ การสร้างสม การสืบต่อ และการถ่ายทอด วัฒนธรรมมีการเกิด การเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลง การเสื่อมสลายเช่นเดียวกับชีวิตคนและสัตว์ แต่อาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไป หรือพัฒนาการนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับชาติหนึ่งๆ การที่มนุษย์แบ่งเป็นชาตินั้น ชาตินี้ ก็อาศัยวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดนั่นเอง วัฒนธรรมจึงเป็นแบบฉบับของการแสดงออกทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของมนุษย์เป็นระเบียบแบบแผนหรือพฤติกรรมที่มนุษย์ปฏิบัติต่อกันจนเป็นประเพณี หรือเป็นหน้าที่ที่ทุกคนในสังคมต้องยึดถือและปฏิบัติตามกัน ทั้งวัฒนธรรมด้านจิตใจและวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ฉะนั้น การศึกษาสังคมมนุษย์จึงจำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรม เพราะจะช่วยให้เราเข้าใจพฤติกรรมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ แสดงออกมา

๑.๒ ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม

๑.๒.๑ ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม”^๑ มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต เพราะคำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำบาลีว่า “วทุฒน” ซึ่งแปลว่า เจริญออกงาม คำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ธรม” หมายถึง ความดี

“วัฒนธรรม”^๒ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Culture” คำนี้มีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง ซึ่งอธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญออกงาม

ในด้านสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมจะมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิต (way of life) ของมนุษย์ในสังคม และแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่าง รวมทั้งบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้ต่างๆ เป็นต้น

คำว่า “วัฒนธรรม”^๓ หมายความว่า “ธรรม คือ ความเจริญ” หรือ “ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ” นั้นแสดงให้เห็นว่า มิใช่ลักษณะที่อยู่กับที่ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ สิ่งใดอยู่กับที่ สิ่งนั้นไม่ชื่อว่า “วัฒนธรรม” วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลเวลาอยู่เสมอ

พระยาอนุมานราชธนะ^๔ กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญออกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้”

^๑ พวงผกา คุโรวาท, **ศิลปะและวัฒนธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๗.

^๒ อานนท์ อากาศิรม, **สังคมวัฒนธรรมและประเทศไทย**, (กรุงเทพฯ ; แพร่พิทยา, ๒๕๑๙), หน้า ๙๙.

^๓ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ศ.พิเศษ, **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย**, (กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว, ๒๕๒๗), หน้า ๒.

^๔ พระยาอนุมานราชธนะ, **เรื่องวัฒนธรรม**, (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.).

อุทัย หิรัญโต กล่าวว่า “วัฒนธรรมคือ มรดกทางสังคมที่ได้ตกทอดมาเป็นสมบัติของมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน และนำมาใช้ในการครองชีวิตเป็นแบบแผนแห่งการครองชีวิต (Design of Living) หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นแบบฉบับที่ทำการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ลงไปว่า จะต้องทำอะไรและทำอย่างไร คิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร อะไรดีอะไรชั่ว วัฒนธรรมมิได้หมายความว่า การเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติงานได้เหมาะสม หรือความเป็นผู้มีจิตใจสูงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างและรับปฏิบัติสืบต่อมา

ยูท คัคดีเดชนันต์ ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมรวมถึงความคิดและแบบแผนพฤติกรรมทุกอย่างที่ตกทอดสืบต่อกันมาโดยทางการสื่อสารหรือส่งสัญลักษณ์ ไม่ตกทอดโดยทางกรรมพันธุ์ เราเรียนรู้วัฒนธรรมโดยอาศัย คำพูด ท่าทาง เช่น การที่นกยูงจิ้งจกสร้างรังได้นั้นเป็นการตกทอดทางกรรมพันธุ์ แต่การที่มนุษย์รู้จักสร้างบ้านพักที่อยู่อาศัยนั้น เป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม”

ความหมายของวัฒนธรรมทั้งในด้านทั่ว ๆ ไปและนักวิชาการบางท่านได้กล่าวไว้ อาจหลอมรวมเข้าด้วยกันและสรุปได้ คือ

วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์วิถีในการปฏิบัติ รวมทั้งการจัดระเบียบตลอดจนระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน

๑.๒.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ชาติมีสภาพและความเป็นอยู่ต่างจากสัตว์โลกทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมมีระเบียบแบบแผน มีความสงบสุขและมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางวัตถุและจิตใจ วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคมและขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก หาก

สังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดั่งงามเหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้าม หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ล้าหลัง มีแบบของพฤติกรรมที่ไม่ดี มีค่านิยมที่ไม่เหมาะสม สังคมนั้น ก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้า ในที่สุดอาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม ทำให้ทุกคนมีประเพณีที่จะปฏิบัติ ได้อย่างเหมาะสม ทำให้การกระทบหรือขัดแย้งกันลดน้อยลง ความวุ่นวายจะลดลง วัฒนธรรม ที่ดี ช่วยให้สังคมเจริญก้าวหน้า เช่น ความมีระเบียบวินัย ความขยัน ประหยัด อุตุน เห็น ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ฯลฯ ความสำคัญของวัฒนธรรมนั้นมีมากอาจสรุปได้ ดังนี้^๕

๑. วัฒนธรรมช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ มนุษย์พ้นจาก อันตราย สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ เพราะมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาช่วย

๒. วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสังคม ที่มีวัฒนธรรมเดียวกันย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

๓. เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่อง และเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ

๔. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วัฒนธรรมทางบรรทัดฐานช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม

๕. ช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าชาตินั้นมี วัฒนธรรมที่ดี มีคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ยึดมั่นในหลักแห่งเหตุผลในการดำเนินชีวิต ขยัน ประหยัด อุตุน มีระเบียบวินัยที่ดี ฯลฯ สังคมก็จะเจริญรุ่งเรือง

วัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มีมนุษย์และสังคม พัฒนาขึ้นโดยลำดับอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ในการ ปรับปรุง รับเอาหรือสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมขึ้นมาใช้ ถ้าวัฒนธรรมมีคุณค่าเหมาะสม ก็ สามารถช่วยให้สังคมเจริญขึ้นได้มากเป็นเงาตามตัวและความเหมาะสมของวัฒนธรรม ก็คือ การก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคม

^๕ ณรงค์ เลี้ยงประชา, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : พัทธอักษร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙-๒๐.

๑.๓ แนวคิดและที่มาของวัฒนธรรม^๖

๑.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

เมื่อมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น สิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ถ้าจะให้อยู่รอดก็ต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป สัตว์ชนิดใดไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ไปได้ ก็คงต้องตายไป

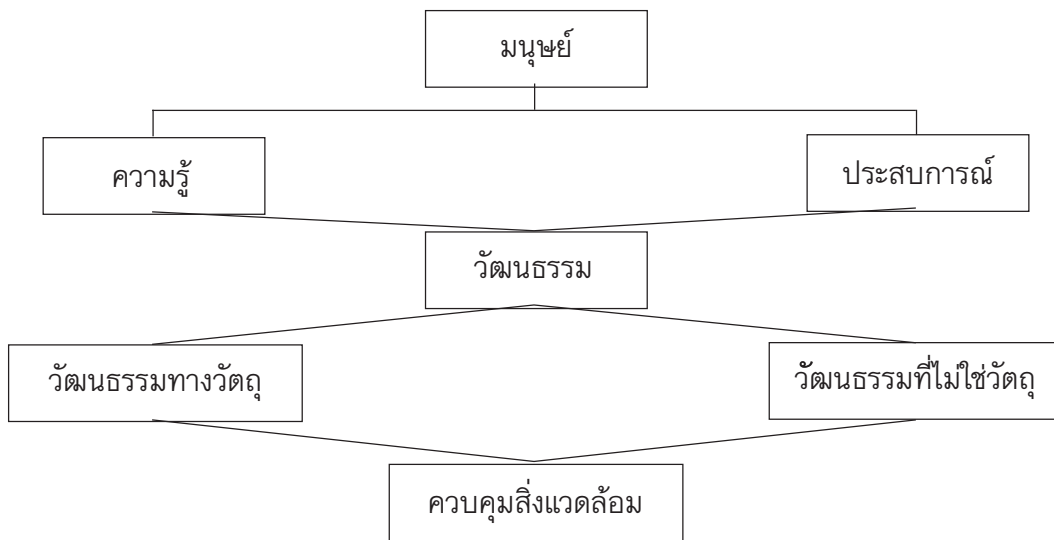
สำหรับมนุษย์ การที่มนุษย์สามารถมีชีวิตรอดมาได้ นั้น เนื่องจากความสามารถพิเศษ และลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ ปัญญาความคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้มนุษย์สามารถป้องกันธรรมชาติและเอาชนะธรรมชาติได้ เช่น เมื่อมีอากาศหนาวก็ไม่ได้อาศัยการปรับตัวโดยมีหนังหนาหรือขนขึ้นตามตัวมากขึ้นแต่รู้จักคิดเอาใบไม้หรือหนังสัตว์มาห่อหุ้มร่างกาย

วัฒนธรรมของมนุษย์เริ่มแรกมีลักษณะง่ายๆ เช่น ในการทำมาหากิน เมื่อหิวก็ออกล่าสัตว์หรือเก็บของป่า โดยอาศัยมือและกำลังกายเพื่อจับสัตว์หรือเก็บผลไม้ ต่อมาจึงค่อยๆ รู้จักใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีในการทำมาหากิน เครื่องมือชิ้นแรกของมนุษย์ คือ ก้อนหินใช้สำหรับทุบสัตว์ ดัด หรือขุดรากไม้ ก้อนหินที่ใช้ในระยะแรกๆ คงจะไม่ได้ทำให้แหลม เก็บก้อนหินที่ได้มาในลักษณะอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น ต่อมาคงด้วยเหตุบังเอิญพบว่าก้อนหินที่มีความแหลมมีคุณภาพมากกว่า ภายหลังจึงเลือกก้อนหินในลักษณะนั้นและต่อมาก็สามารถกะเทาะหินให้มีความแหลมเพื่อการใช้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการล่าสัตว์และเก็บของป่า จากนั้นค่อยๆ พัฒนาขึ้นจากการใช้ก้อนหินประกบกับมือ (Hand ax) ค่อยๆ พัฒนาไปเป็นขวาน หอก ธนู ฯลฯ วัฒนธรรมในด้านอื่นๆ คงใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่าลากเลื่อน (Sled) หรืออุปกรณ์ที่มีส่วนสำหรับวางสิ่งของและมีส่วนสำหรับลาก เปรียบเทียบได้กับการเล่นลากเลื่อนของเด็กๆ โดยใช้ก้านใบของต้นหมากที่แห้งและหล่นลงมา เด็กก็จะนำเอามาให้เพื่อนนั่งบนก้านหมาก แล้วตัวเองก็จะจับส่วนที่ก้านใบแล้วผลักดันลาก ระยะเวลาต่อมา ยานพาหนะย่อมค่อยๆ พัฒนาไปเป็นยานพาหนะที่มีล้อ เป็นเกวียนใช้ลากสัตว์ ต่อมา ก็พัฒนาไปเป็นรถม้า รถยนต์ ฯลฯ

^๖ ณรงค์ เล็งประชา, **สังคมวิทยา**, หน้า ๒๘-๓๑.

ในส่วนของวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุย่อมจะต้องพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีมนุษย์มากขึ้นจำเป็นต้องจัดระเบียบในการอยู่ร่วมกัน ต้องสร้างบรรทัดฐานต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม คติและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนา ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มิฉะนั้นจะไม่มีความสุข ตัวอย่างเช่น ถ้าไม่มีการกำหนดรูปแบบและแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กำเนิดกับผู้สืบสายโลหิต จะทำให้เกิดความสับสน ลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ลูกชายอาจมีสัมพันธ์ทางเพศกับแม่ พ่ออาจไม่เลี้ยงดูลูก แต่ถ้ากำหนดบรรทัดฐานไว้เป็นแนวปฏิบัติ เช่น ชายและหญิง จะมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกันต้องเข้าพิธีแต่งงานกันก่อน ผู้ชายจะมีภรรยาได้คนเดียวและผูกพันกันโดยตลอดชีวิตกับคู่สมรส ไม่ใช่ชอยากจะไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับใครก็ได้ตามใจตนเอง คู่แต่งงานเมื่อมีลูกต้องเลี้ยงดูลูก ไม่ใช่มีแล้วปล่อยทิ้ง ฯลฯ

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้น ย่อมมาจากความคิดและสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญญาความรู้

วัฒนธรรมเริ่มแรกที่มนุษย์สร้างขึ้น ถ้าไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการได้ดีเท่าที่ควร มนุษย์จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นเรื่อยๆ และนั่นก็คือ วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นหรือมีมาก่อนย่อมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาวัฒนธรรมในสมัยต่อๆ มา

๑.๓.๒ ที่มาของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีที่มาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ปัจจัยทางชีวภาพ ปัจจัยทางจิต ปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สำหรับวัฒนธรรมไทย มีลักษณะโดยส่วนรวมเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้^๗

๑. ปัจจัยทางชีวภาพ เป็นลักษณะสากลที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมของมนุษย์ชาติ ทั้งนี้เพราะว่าถ้ามนุษย์ไม่วิวัฒนาการมาจนมีลักษณะเช่นปัจจุบันนี้แล้ว มนุษย์อาจไม่สามารถสร้างวัฒนธรรมนี้ขึ้นมาได้ ฉะนั้น การวิวัฒนาการทางชีวภาพจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญมาก การที่สัตว์ประเภทครึ่งบกครึ่งน้ำ สามารถพัฒนาตนเองให้ใหญ่โตขึ้นมาเป็นจำพวก Primate ซึ่งอาศัยอยู่บนต้นไม้และเมื่อได้กินอาหารสมบูรณ์ทำให้น้ำหนักตัวเพิ่ม จึงไม่เหมาะที่จะอาศัยบนต้นไม้ต่อไป การใช้ชีวิตบนพื้นดินนานๆ ทำให้สามารถยืนได้ตรง ความคล่องตัวของแขนและมีคุณภาพของดวงตา ที่ตั้งอยู่บนใบหน้า มองที่มีคุณภาพดีเลิศ ภาวะที่ก่อให้เกิดภาษาพูดมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพัฒนาการทั้งสิ้น ประกอบกับวัฏจักรแห่งชีวิต (Life circle) ได้ก่อให้เกิดความเชื่อต่างๆ อันเป็นผลโดยตรงต่อพฤติกรรม เช่น ความเชื่อถือพฤติกรรมและพิธีกรรมการตั้งท้อง ความเชื่อและพฤติกรรมระหว่างที่ตั้งท้อง ความเชื่ออื่นๆ ระหว่างคลอด การตั้งชื่อเด็ก ซึ่งกินเวลานาน การย่างเข้าสู่วัยรุ่น ความป่วยไข้ การร่วงโรยแห่งสังขาร การตาย และเรื่องของการมีอายุยืน ในวัฏจักรแห่งชีวิตมนุษย์ได้ก่อให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมขึ้นทั้งสิ้น

๒. ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องเพื่อนำเอาไปใช้ในการครองชีพ จึงพบว่ามนุษย์ในแถบภูเขา แถบที่ราบทะเล หรือมนุษย์ในเขตอากาศร้อน หนาวต่างกัน มักจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เช่น ในเรื่องการสร้างที่อยู่อาศัย การหาอาหาร เครื่องแต่งกาย และความเชื่อในธรรมชาติ เช่น พวกเอสกิโมซึ่งอยู่ในแถบหนาวจัดและท้องน้ำ จึงมีวัฒนธรรม ในด้านการสร้างที่อยู่อาศัยด้วยก้อนน้ำแข็ง ซึ่งเรียกว่า “Igloos” และพวกเอสกิโมก็ชอบหาอาหารที่มีเลือดสดๆ เพราะช่วยให้รับประทานแล้วอบอุ่น และบางทีก็กินไขมัน การแต่งกายก็ใช้เสื้อผ้าหนาๆ หรือนุ่งหนังสัตว์ ในด้าน

^๗ วิเชียร รักการ, ผศ., วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๕-๓๘.

ชนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างก็แตกต่างไปจากสังคมอื่น เช่น การยืมภรรยากันได้และมีประเพณีการกำจัดคนชรา เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหาร ประเพณีบูชาเจ้าแม่แห่งท้องทะเลเพื่อความอุดมสมบูรณ์

สำหรับสังคมไทยนั้นมีสภาพภูมิอากาศเป็นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้แม่น้ำลำคลองในการเกษตรและการอาบกิน ฉะนั้น เมื่อเวลาถึงหน้าน้ำ คือเพ็ญเดือน ๑๑ และเพ็ญเดือน ๑๒ ซึ่งอยู่ในระหว่างปลายเดือนตุลาคมและปลายเดือนพฤศจิกายน อันเป็นเวลาที่มีน้ำไหลหลากมาจากภาคเหนือของประเทศ คนไทยจึงจัดทำกระทงพร้อมด้วยธูปเทียนแล้วไปลอยในแม่น้ำเพื่อเป็นการขอขมาพระแม่คงคาและขอพรพระแม่คงคา เพราะได้อาศัยอาบกินอันเป็นความเชื่อประการหนึ่ง นอกจากนี้ สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมตามสภาพภูมิศาสตร์ ระบบเกษตรกรรมนี้ได้เกิดวัฒนธรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น การทำนาข้าว การลงแขกเกี่ยวข้าว การสร้างบ้านใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานในที่ราบลุ่มอื่นๆ

๓. ปัจจัยทางจิต ร่างกายและจิตใจ ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะต่างเกี่ยวข้องกัน ในการพิจารณาปัจจัยทางจิต อาจจำแนกได้ดังนี้

๓.๑ ความอยากอันสืบเนื่องมาจากกายภาพ ความอยากนี้ได้นำไปสู่พฤติกรรมต่างๆ และถ้าพฤติกรรมเช่นนั้นเกิดเป็นกระสวน (Pattern) มีคนประพฤติตามอย่างและถ่ายทอดต่อกันไปหลายอายุคนก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมขึ้น ความอยากอันสืบเนื่องมาจากกายภาพนี้ได้ก่อให้เกิดแบบแผนในการดื่ม กิน ในสังคมไทย เช่นเดียวกับคนในสังคมอื่นๆ เช่น คนไทยกินข้าวเป็นอาหารหลัก โดยทั่วๆ จะกินข้าววันละ ๓ มื้อ เช้า กลางวันและเย็น เครื่องดื่มส่วนมากก็จะเป็นน้ำฝนซึ่งรองใส่โอ่งดินขนาดเล็กๆ ใส่ไว้หน้าบ้าน มีขันน้ำขนาดเล็กๆ วางไว้บนฝาโอ่งน้ำนั้นด้วย เพื่อคนเดินผ่านไปมาได้ดื่มแก้กระหาย เป็นน้ำใจที่คนไทยให้แก่คนต่างถิ่นที่เดินผ่านไปมา

๓.๒ ความอยากพักผ่อน มนุษย์ต้องต่อสู้เพื่อช่วยตนเองตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์จึงต้องการการพักผ่อน จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการพักผ่อนขึ้น เช่น แดนเนรมิตสวนจตุจักร ทะเลบางแสน ทะเลพัทยา ภูเก็ต ฯลฯ การพักผ่อนด้วยการนอนนั้นนับว่าสำคัญมาก เพราะมีแบบแผนมากมาย มีเครื่องใช้ต่างๆ และคนไทยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนอนต่างจากคนชาติอื่นๆ เช่น จะไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก จะมีการสวดมนต์ก่อนนอนเพื่อระลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณ และสวดเพื่อขอให้มีความสุขกายสุขใจ ปัจจุบันกิจกรรมในเวลากลางวันก็มีมากเมื่อเหน็ดเหนื่อยก็มักจะไม่เคร่งครัดนัก

๓.๓ ความอยากอยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม มนุษย์ไม่ต้องการความร้อน หรือหนาวจนเกินไป แต่ต้องการอุณหภูมิที่พอเหมาะ จึงเกิดธรรมเนียมให้มนุษย์คิดหาทางอยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม ดังนั้นคนไทยในสมัยก่อนมักสร้างที่อยู่อาศัยให้โปร่ง เพื่อระบายอากาศ ต่อมาก็เกิดแบบแผนพฤติกรรมในการควบคุมอากาศให้เหมาะสม เช่น สร้างห้องนั่ง ระเบียง ของคนใหญ่คนโต ภายในก็มีพัดธรรมดาใช้คนพัด ปัจจุบันก็ใช้พัดลมไฟฟ้าแบบต่างๆ ไปจนถึงเครื่องปรับอากาศ นอกจากนี้ก็ยังพาตัวเองไปยังที่มีอุณหภูมิดี เกิดพฤติกรรม การท่องเที่ยวตากอากาศ

๓.๔ ความอยากทางเพศโดยธรรมชาติ มนุษย์จะมีความต้องการทางเพศใกล้เคียงกับน้ำและอาหาร ธรรมชาติจะบังคับให้มนุษย์อยากในอารมณ์ เพื่อการสืบพันธุ์สืบเชื้อสายต่อไป เพราะเหตุนี้ จึงเกิดแนวคิดในการสร้างสรรค์พฤติกรรมด้านนี้ เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ห้ามการสมสู่กับบิดา มารดาของตน

๓.๕ ความอยากขจัดในสิ่งที่ร่างกายไม่ต้องการ สิ่งมีชีวิตนั้นต้องบริโภคและขับถ่ายของเสียออกจากร่างกายเสมอ มนุษย์เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรม ความต้องการการขับถ่ายของเสีย เช่น อุจจาระ ปัสสาวะของเสียอื่นๆ การอาบน้ำชำระเหงื่อโคล ได้ก่อให้เกิดพฤติกรรม เกี่ยวกับการขับถ่าย เฉพาะคนสมัยก่อนการไปอุจจาระเรียกว่า ไปทุ่ง ปัจจุบันได้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ขึ้นเฉพาะ เช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม

๓.๖ ปัจจัยทางสังคมและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ ในโลก ในแง่ที่ว่า การสร้างวัฒนธรรมขึ้นมานั้นมีสาเหตุที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาทั้งในด้านวัตถุและขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือระบบความเชื่อถือ ทั้งนี้ เพื่อการปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งก็เป็นธรรมดาของสังคมมนุษย์ ประการที่สอง คือ การลอกเลียนแบบวัฒนธรรมส่วนที่แพร่กระจายเข้ามาทั้งในด้านวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เมื่อรับเข้ามาแล้วก็นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเรา การลอกเลียนแบบแผนการดำเนินชีวิตจากวัฒนธรรมอื่นนั้น ปรากฏว่ามีอยู่เสมอในสังคมมนุษย์ต่างๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง ได้แก่ คนต่างวัฒนธรรมมาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ในทางอ้อมก็คือ การติดต่อโดยผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล เช่น หนังสือ ข่าวสาร วิทยุ

๑.๔ องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบของวัฒนธรรมโดยทั่วไปมี ๔ ประการ^๘ คือ

๑. องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ มีรูปร่างที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น บ้าน โรงเรียน ถนน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาวุธ ตลอดจนผลผลิตทางศิลปกรรมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่รูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรา (วัด)

๒. องค์กร (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับมีวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินงานไว้เป็นที่แน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมซับซ้อน (Complex Society) เช่น สหพันธ์กรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด องค์กรสหประชาชาติ (เป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุด) สมาคมอาเซียน หน่วยราชการ โรงเรียน วัด จนถึงครอบครัว (เป็นองค์กรที่มีขนาดเล็กที่สุด และใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด) โดยทั่วไป บุคคลมารวมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่างและวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่า รวมกันเพื่อผดุงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย

๓. องค์กรพิธีการ (Usage) หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีศพ มักจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตลอดจนพิธีการแต่งกายและการรับประทานอาหาร เช่น การแต่งกายเครื่องแบบของทางราชการ หรือการแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศในงานรัฐพิธีต่างๆ

๔. องค์กรคติ (Concept) หมายถึง ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจและอุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่ว่ากลุ่มใดจะใช้อะไรเป็นมาตรฐาน (Norms) ในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัด เช่น ความเชื่อในเรื่อง การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

^๘ สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

๑.๕ ประเภทของวัฒนธรรม

โดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ^๙

๑. **วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ** (Material Culture) ซึ่งได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่างๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น

๒. **วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ** (Non-material Culture) หมายถึงอุดมการณ์ ค่านิยม แนวความคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิการเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำและแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่มองเห็นไม่ได้

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ดังกล่าวข้างต้น นักสังคมวิทยาบางคนเห็นว่า แนวความคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นั้นคลุมเครือจึงได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. **วัฒนธรรมทางวัตถุ** (Material) ได้แก่ วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค

๒. **วัฒนธรรมความคิด** (Idea) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดทัศนคติ ความเชื่อต่างๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม การเชื่อถือโชคลาง ตลอดจนเรื่องลึกลับ นิยายปรัมปรา วรรณคดี สุภาษิตและอุดมการณ์ต่างๆ

๓. **วัฒนธรรมด้านบรรทัดฐาน** (Norm) เป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภทย่อยๆ ดังนี้

๓.๑ **วัฒนธรรมทางสังคม** (Social Culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการประพฤติหรือมารยาททางสังคม เช่น การไหว้ การจับมือทักทาย การเข้าแถว การแต่งชุดดำไปงานศพ

---

^๙ สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, หน้า ๓๕.

๓.๒ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย (Legal Culture) เป็นวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อให้คนในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๓.๓ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจและศีลธรรม (Moral Culture) วัฒนธรรมประเภทนี้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ประเภท^{๑๐} คือ

๑. คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี

๒. เนติธรรม (Legal) คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓. สหธรรม (Social) คือ วัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่างๆ ในสังคม

๔. วัตถุธรรม (Material) คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ สะพาน ถนน รถยนต์ เครื่องคอมพิวเตอร์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๕ สาขา ตาม UNESCO ประกอบด้วย^{๑๑}

^{๑๐} ณรงค์ เล็งประชา, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : พิกัดอักษร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับการสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มและมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ” ณ โรงแรมรามารการ์เด็น, (กรุงเทพฯ : วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๔๙).

๑. สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ วัฒนธรรมที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น

๒. สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่อง ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วิจารณ์ศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น

๓. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงินเครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

๔. สาขาหัตถกรรมศิลป์ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้ เรื่องการดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา การรู้จักใช้ยา การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ความรู้ ในการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น

๕. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเล่น มวยไทย ฟันดาบ สอนมือ กระบี่กระบอง การเลี้ยงนกเขา การละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของไทย อย่างแท้จริง จะไม่เหมือนกับของต่างชาติถึงแม้จะเลียนแบบกันก็ไม่เหมือนกัน

๑.๖ ลักษณะของวัฒนธรรม

ลักษณะวัฒนธรรมโดยพื้นฐานจะมีธรรมชาติเป็นเช่นเดียวกัน ดังนี้^{๑๒}

๑. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ หรือไม่ใช่สัญชาตญาณ แต่เป็นผลรวมของความคิดของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แล้วรู้จักนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากเรียนรู้จากธรรมชาติ แล้ว มนุษย์ยังเรียนรู้วัฒนธรรมจากสังคมตนเอง จากครอบครัว เพื่อนฝูงและสถาบันทางสังคม อื่น ๆ การเรียนรู้ทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้น

๒. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปไม่มีสิ้นสุด เป็นสมบัติส่วนรวมซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนร่วมกัน ทั้งนี้

^{๑๒} อีรศักดิ์ อัครบวร, กิจกรรมการศึกษา : เพื่อทรัพยากรมนุษย์และสังคมแห่งการเรียนรู้, (กรุงเทพฯ : ก.พลพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓-๔๕.

เพราะมนุษย์รู้จักจดจำและศึกษาอดีต สามารถนำอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้ นอกจากนี้ มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษา ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกัน ทำให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อๆ ไปได้

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สังคมต้องยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้ การกำหนดกฎเกณฑ์ การสร้างระเบียบปฏิบัติต่างๆ ก็เพื่อการดำรงคงอยู่ของสังคมนั้นๆ ฉะนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามแบบฉบับของสังคมของตน

๔. วัฒนธรรมเป็นความพึงพอใจของมนุษยชาติ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกที่จะปฏิบัติหรือประพฤติ เช่น การบริโภค การแต่งกาย และการสร้างที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม

๕. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บูรณาการและปรับได้ มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปเกี่ยวข้องและสามารถปรับวัฒนธรรมจากภายนอกให้เหมาะสมกับสังคมของตนได้ นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังเป็นบูรณาการของมนุษยชาติโดยส่วนรวม การหยิบยืม การซึมซับ และการหล่อหลอมวัฒนธรรม วัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นหรือเผ่าพันธุ์ก็เป็นธรรมชาติที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ด้วยกัน

๖. วัฒนธรรมสิ้นสุดหรือตายได้ มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อความผาสุกของมนุษย์เอง ฉะนั้น วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ได้ตราบเท่าที่มนุษย์หรือสังคมต้องการ วัฒนธรรมที่มนุษย์หรือสังคมไม่ต้องการเป็นวัฒนธรรมที่พบจุดจบเรียกว่า วัฒนธรรมตาย (Dead culture)

จากลักษณะธรรมชาติของวัฒนธรรมดังกล่าว จะเห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล ถ่ายทอดและเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันหรือระหว่างท้องถิ่น ระหว่างชาติพันธุ์ การสืบทอดวัฒนธรรมของกันและกันนี้เอง เป็นปรากฏการณ์ที่สร้างอารยธรรมของโลกโดยรวม

๑.๗ หน้าที่ของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีหน้าที่ดังต่อไปนี้^{๑๓}

๑. วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เช่น วัฒนธรรมอิสลาม อนุญาตให้ชายที่มีความสามารถเลี้ยงดูและให้ความยุติธรรม

^{๑๓} วรวิฑูร์ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ, **วิถีไทย**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐.

แก่ภรรยา มีภรรยาได้มากกว่า ๑ คน โดยไม่เกิน ๔ คน แต่ห้ามสมสู่ระหว่างเพศเดียวกัน อย่างเด็ดขาด ในขณะที่ศาสนาอื่น อนุญาตให้ชายมีภรรยาได้เพียง ๑ คน แต่ไม่มีบัญญัติห้าม ความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน ฉะนั้น รูปแบบของสถาบันครอบครัวจึงอาจแตกต่างกันได้

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของคนจะเป็นเช่นไร ก็ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้นๆ เช่น วัฒนธรรมในการพบปะทักทายของไทยใช้การสวัสดี ของชาวตะวันตกทั่วไปใช้การสัมผัสมือ ของชาวอิตาเลียนใช้การแลบลิ้น ของชาวมุสลิมใช้การกล่าวสละม

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้สังคม เพราะวัฒนธรรมจะมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน ตลอดจนผลตอบแทนในการปฏิบัติและมีบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน

สรุปท้ายบท

วัฒนธรรม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นและปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ รวมถึง ภาษา เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สังคมยอมรับ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่รับช่วงสืบกันมาโดยลำดับ ถ้าไม่มีวัฒนธรรมคนเราเกิดมาได้เหมือนกัน แต่อาจเป็นแบบสัตว์อื่น ๆ เสียมากกว่า แทนที่จะเป็นมนุษย์อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม ไม่ใช่มรดกทางวัตถุ เราไม่ได้นำวัฒนธรรมติดตัวมาแต่เกิด แต่เราเกิดขึ้นท่ามกลางวัฒนธรรมและต้องเรียนรู้วัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นกองทุนใหญ่ เป็นสมบัติล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้รักษาไว้ เพราะว่าเป็นวิถีที่ดำรงชีวิต

คำถามท้ายบท

๑. จงบอกความหมายวัฒนธรรมที่ท่านศึกษามาอย่างละเอียด
๒. จงระบุความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต
๓. อธิบายแนวคิดความเป็นมาของวัฒนธรรมมาพอเข้าใจ
๔. จงอธิบายองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่ท่านศึกษามาอย่างละเอียด
๕. จำแนกประเภทของวัฒนธรรมตามทัศนะของนักปราชญ์มา ๑ ท่าน
๖. จงบอกลักษณะของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยมาพอสังเขป
๗. จงอธิบายหน้าที่ของวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต

เอกสารอ้างอิงประจำบท

จำนง ทองประเสริฐ, ศ.พิเศษ, ราชบัณฑิต. **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว, ๒๕๒๗.

ณรงค์ เล็งประชา. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : พัทธอักษร, ๒๕๓๙.

ธีรศักดิ์ อัครบวร. **กิจกรรมการศึกษา : เพื่อทรัพยากรมนุษย์และสังคมแห่งการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : ก.พลพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระยาอนุমানราชธน. **เรื่องวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.

พวงผกา คูโรวาท. **ศิลปะและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๙.

วรวิธ สุวรรณฤทธิและคณะ. **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

วิเชียร รักการ, ผศ. **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๙.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง **“ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับการสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มและมูลค่าทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ”** ณ โรงแรมรามาร์คเด้น. กรุงเทพฯ : วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๔๙.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

อานนท์ อากาศิรม. **สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๙.

บทที่ ๒

พัฒนาการวัฒนธรรมไทย

ดร. พูนชัย ปันนิตยะ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

- อธิบายความเป็นมาของคนไทยได้
- บอกขั้นตอนในการพัฒนาวัฒนธรรมไทยได้อย่างถูกต้อง
- รู้คุณค่าของวัฒนธรรมไทย

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- พัฒนาการวัฒนธรรมไทย
- วัฒนธรรมไทยสมัยต่างๆ
- วัฒนธรรมร่วมสมัย

๒.๑ ความนำ

วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุอัน ได้แก่ แบบแผนของพฤติกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีสถาบัน ความเชื่อ ทศนคติ รสนิยมในระยะเริ่มต้นนั้น ได้มีพัฒนาการด้านวัฒนธรรม ตลอดเวลา ในเวลาอันยาวนานของการเป็นผู้เยาว์ของมนุษย์ มนุษย์ได้มีโอกาสเรียนรู้ และ รับเอาวัฒนธรรมต่างๆ จากผู้ใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง และญาติ นอกจากนี้ความ ไม่ชำนาญเฉพาะอย่างของมนุษย์เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นๆ เช่น มนุษย์วิ่งเร็วไม่เท่าม้า มนุษย์ว่ายน้ำได้ไม่ดีเหมือนปลา มนุษย์มีร่างกายที่แข็งแรงไม่เท่ากอลิลา หรือมนุษย์บินไม่ได้ เหมือนนก ความไม่ชำนาญเฉพาะด้านนี้เอง เมื่อมนุษย์ต้องการอะไรก็ต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง มนุษย์ในปัจจุบันนี้ได้มีการพัฒนาทั้งทางร่างกายและทางวัฒนธรรมมาตลอด โดยธรรมชาตินั้น มนุษย์เป็นสัตว์สังคม หมายความว่า จะแยกตัวมนุษย์ออกจากสังคมนั้นไม่ได้ ตลอดระยะเวลา อันยาวนาน^๑ แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เราเป็นสัตว์สังคมอยู่ การพัฒนาการส่วนใหญ่ นั้น มีสาเหตุ เนื่องจาก อดีต “การที่โครงการพัฒนาส่วนมากไม่ให้ความสำคัญต่อบัจจัยทางด้าน ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างสลับซับซ้อนในเรื่องสัมพันธภาพระหว่างความเชื่อ ค่านิยม และแรงจูงใจ อันหลายหลากที่ประกอบกันเข้าเป็นหัวใจของวัฒนธรรม”^๒ เพื่อให้คำนิยามของ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ว่าเป็น “กระบวนการขยายทางเลือกแก่ปวงชน”^๓ ทางเลือกดังกล่าว พัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม^๔ วัฒนธรรมก็เป็นลักษณะหนึ่ง ที่มีการพัฒนา คำว่าพัฒนา มาจากคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นภาษาบาลีสันสกฤต หมายถึงความเจริญ งอกงาม ส่วนคำว่า “ธรรม” แปลว่า ความดี หากแปลว่า สภาพทรงไว้แห่งความดีงาม หรือ ลักษณะแสดงถึงความงอกงาม การพัฒนาวัฒนธรรม^๕ คือ การเปลี่ยนแปลงชีวิตของกลุ่มคน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความดีงามของสังคม

^๑ ณรงค์ เล็งประชา, **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^๒ วีรนุช ไม้ไทย, **การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น**, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^๓ วีรนุช ไม้ไทย, **การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น**, หน้า ๒.

^๔ สมชัย ใจดี, **ประเพณีวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒.

^๕ พระยาอนุমানราชธนะ, **วัฒนธรรมเบื้องต้นและศาสนา**, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตการพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔, หน้า ๕๕.